

Kiss Petra

A NATO hadszíntéri nukleáris fegyverei és azok hatása az európai biztonságra

A hadszíntéri nukleáris fegyverek, azaz az 5500 kilométernél kisebb hatótávolságú nukleáris fegyverek (ballisztikus vagy cirkáló rakéták) kérdését Európában mindig is heves viták kísérték – kezdve az első telepítéstől a napjainkban is a kontinensen található gravitációs bombák ügyéig. Egyik oldalról ezek a hadszíntéri nukleáris fegyverek a transzatlanti köteléket és az európai szövetségesek iránti amerikai elkötelezettséget voltak mindig is hivatottak kézzel fogható módon megjeleníteni, másrészt viszont már a hidegháborús (nukleáris) fegyverkezési verseny közepette is nyilvánvalóvá vált, hogy jelentős kockázatot jelentenek az euro-atlanti térség biztonságára azáltal, hogy könnyen elvezethettek volna egy általános nukleáris összecsapáshoz. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió az 1980-as években végre közös nevezőre jutott és megkezdtek a leszerelési tárgyalásokat, aminek eredményeképpen 1987-ben aláírták az INF Szerződést.

A hidegháború alatt a nukleáris fegyverek kiemelt szerepet kaptak a nemzetközi kapcsolatok alakulásában, legyen szó a keleti és nyugati katonai blokk szembenállásáról, vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén (NATO) belüli viszonyokról. Az atomfegyverek 1945-ös megjelenése óta a hadviselés és a háború természete megváltozott, a rohamos technikai fejlesztések következtében pedig alig néhány éven belül elterjedt a technológia és egyre több állam rendelkezett nukleáris fegyverekkel. Immár sokkal nagyobb pusztító erejű fegyverekről beszélhettünk, amelyekhez a hordozóeszközök sokfélesége is társult. Bár az atomklub még ma is csekély számú tagot számlál, a hidegháború éveiben minden (egykori) nagyhatalom az atomtitok megszerzésére törekedett saját biztonságának növelése érdekében.

A NATO stratégiáját az egész hidegháború alatt a nukleáris elrettentésre alapozta. Bár a Szövetség által elfogadott stratégiai koncepciókban (1949, 1952, 1957, 1968) az atomfegyverek alkalmazásának feltételei, körülményei változtak, sosem volt kétséges (és napjainkban sem vitatható), hogy ezek a fegyverek a NATO védelmének sarokkövét képezik.

* * *

A hadszíntéri nukleáris fegyverekkel kapcsolatos terminológia az angol szakirodalomban sem teljesen egyértelmű, találkozhatunk átfedésekkel, kettős megjelölésekkel is. Ebből következően a magyar terminológia sem egységes, a korábbi orosz katonai szaknyelvből átvett kifejezések pedig „kimentek a divatból”.¹ Az alábbiakban megkíséreljük (csoportosítva) definiálni és tisztázni a szövegben használt fogalmakat annak érdekében, hogy a jelen írásban előforduló kategóriák egyértelművé váljanak (figyelembe véve, hogy elsősorban a hordozóeszköz paraméterei determinálják a különböző fegyverkategóriákat).²

- *Hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Theater nuclear weapons/forces – TNW/TNF); *taktikai nukleáris fegyverek/erők* (Tactical nuclear weapons/forces): Ez a megjelölés az angolszász szakirodalomban minden hadászati szint alatti nukleáris fegyvert magába foglal, vagyis az 5500 kilométer hatótávolság alatti (ballisztikus és cirkáló) rakétákat. Esetenként szub-stratégiai (sub-strategic) vagy nem stratégiai (non-strategic) nukleáris fegyverekként is utalnak rá.
- *Kis hatótávolságú rakéta* (Short-range missile – SRM): 500 kilométernél kisebb hatótávolságú szárazföldi telepítésű ballisztikus rakéta, amely felszerelhető hagyományos, de akár nukleáris töltettel is.
- *Rövidebb hatótávolságú ballisztikus rakéta* (Shorter-range ballistic missile – SRBM); *rövid hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Short-range theater nuclear weapons/forces – SRTNW/SRTNF): 500–1000 kilométerig terjedő hatótávolságú ballisztikus rakéta, szintén felszerelhető hagyományos, de akár nukleáris töltettel is. Az 1987-es INF-Szerződés rendelkezik minden Európába telepített SRBM megsemmisítéséről is.
- *Közepes hatótávolságú ballisztikus rakéta* (Intermediate-range ballistic missile – IRBM); *közepes hatótávolságú nukleáris erők* (Intermediate-range nuclear forces – INF); *nagy hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Long-range theater nuclear weapons/forces – LRTNW/LRTNF): 1000–5500 kilométerig terjedő hatótávolságú ballisztikus rakéta, szintén felszerelhető hagyományos és nukleáris töltettel egyaránt. Az 1987-es INF Szerződés rendelkezik minden Európába telepített közepes hatótávolságú fegyverrendszer megsemmisítéséről.
- *Interkontinentális ballisztikus rakéta* (Intercontinental ballistic missile – ICBM): 5500 kilométert meghaladó hatótávolságú ballisztikus rakéta. Gyakorlatilag kizárólag nukleáris töltettel szerelik fel, de képes hagyományos töltetek célba juttatására is. Jelen írás az ICBM kérdéseit nem tárgyalja.
- *Több, külön célra irányítható töltetet tartalmazó visszatérő egységek* (Multiple independently targetable re-entry vehicles – MIRVs): Két vagy több visszatérő egység (robbanótöltet), amelyeket egy ballisztikus rakéta hordoz, és amelyeket különböző célpontokra irányítanak. Ilyen volt az 1977-től telepített szovjet SS–20 is.

1 Lásd bővebben: Szabó, József (főszerk): *Hadtudományi Lexikon I. kötet*, Budapest, 1995. 89–94.o.

2 A definíciók megfogalmazásánál a szerző segítségére volt az UNIDIR kiadványa: Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas: *A biztonság megértése felé: Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon*. Genf, 2001. UNIDIR

Európa lehetőségei egy nukleáris világban

A NATO hiteles elrettentő képessége a Szovjetunióval szemben a hidegháború évtizedeiben a technológiai fölény megszerzésével, nukleáris fegyverek fejlesztésével valósult meg, amit egyedül az USA által nyújtott biztonsági garancia tehetett lehetővé.

Albert Wohlstetter (1913–1997) amerikai szakértő szerint a NATO európai tagállamai az amerikai nukleáris garancia mellett négy alternatíva közül választhattak az 1950-es években:³

- Teljes mértékben elutasíthatják az atomfegyvereket, legyenek azok az Egyesült Államok, vagy bármely más állam birtokában.
- Törekedhetnek saját, nemzeti képesség kialakítására.
- Létrehozhatnak egy közös ellenőrzés alatt álló nukleáris erőt.
- Hagyatkozhatnak a szövetséges Egyesült Államok által nyújtott biztonsági garanciára.

A hidegháborús körülmények között a teljes elutasítás nem kerülhetett szóba, hiszen mindennél erősebb volt a nyugat-európai államokban a Szovjetunióval szembeni félelem. Egy közös nukleáris erő létrehozása érdekében történtek ugyan erőfeszítések a Multilateral Force koncepció, illetve az Inter-Allied Nuclear Forces koncepció keretében, de ezek nem vezettek eredményre.⁴ Egy saját, nemzeti képesség kialakítására az Egyesült Királyság és Franciaország is törekedett. A britek 1952-ben, a franciák 1960-ban tettek szert az első atomfegyverekre, azonban ezek a nukleáris erők elenyészőek voltak az euro-atlanti térségben az Egyesült Államokéhoz képest. Nyugat-Európa számára tehát nem maradt más, mint az amerikai garanciákra hagyatkozni.

Az európai NATO-tagok azonban nehezen elégedtek meg a Washingtoni Szerződés 5. cikkének elvi garantálásával,⁵ gyakorlati, kézzel fogható bizonyítékot követeltek az Egyesült Államoktól elkötelezettségének bizonyítékeként.⁶ Az USA ezért kísérletet tett az európai államok bevonására a döntéshozatali folyamatokba, illetve a nukleáris ügyeket érintő konzultációk felélénkítésére. A tagállamok delegációkat küldhettek az amerikai Összhaderőnemi Stratégiai Céltervező Törzsbe,⁷ később

3 Wohlstetter, Albert. 1961. Nuclear Sharing: NATO and the N+1 Country Foreign Affairs. <http://www.foreignaffairs.com/articles/71616/albert-wohlstetter/nuclear-sharing-nato-and-the-n1-country> [2013. november 12.]

4 A Multilateral Force (MLF) keretében az Egyesült Államok egy állandó NATO irányítás alatt lévő ballisztikusrakéta-hordozó atom-tengeralattjáró rendszerben tartását szorgalmazta – közös tulajdon, személyzet és közös finanszírozás mellett. Az Inter-Allied Nuclear Forces (IANF) elképzelés szerint pedig egy szövetségi nukleáris erőre volt szükség Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok közötti többnemzeti együttműködés megvalósításával.

5 Az 1949. április 4-én aláírt alapító dokumentum ötödik cikke testesíti meg a Szövetség kollektív védelmi jellegét, azaz amennyiben az egyik tagállamot támadás éri, azt a többi tagállam saját maga ellen irányuló támadásként értékeli és azzal szemben közösen lépnek fel minden szükséges eszközzel.

6 Különösen azért, mert Európa nem volt képes olyan mértékben fejleszteni hagyományos erőt, ahogyan azt az Egyesült Államok elvárta volna. Mivel az amerikai védelmi költségvetésben – a hagyományos erők fejlesztése helyett – egyre nagyobb összegeket fordítottak az atomfegyverek fejlesztésére és gyártására, ezt a logikát magára formálva Európa sem költött többet hagyományos erejére. (Lásd bővebben: Osgood 1962, 102–110.)

7 Legge, J. Michael: Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response RAND Corporation 1983 <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> [2014. január 25.]

külön struktúra jött létre a Szövetségen belül annak érdekében, hogy hatékonyabb politikai kooperáció valósuljon meg.

Meg kell említenünk még egy formáját az amerikai szerepvállalásnak, mégpedig a hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába telepítését. Az 1950-es évek elején érkeztek az első ilyen fegyverek Európába, 1960-ra pedig már a 3000-es nagyságrendet is meghaladta a számuk (l. 1. ábra).

Mind a politikai elit, mind a katonai vezetők véleménye szövetség-szerte megosztott volt azonban abban a kérdésben, hogy helyes-e a hadszíntéri nukleáris fegyverek telepítése. Oppenheimer – az atombomba létrehozására irányuló Manhattan-program egyik kiemelkedő atomtudósa – pozitívan vélekedett ezekről a fegyverekről, hiszen így „a csata visszakerülhetett a csataterre”, mégis számos ellenérv is megjelent a politikai viták alkalmával.⁸ Az Egyesült Államok részéről is komoly dilemmák előzték meg az európai telepítésről hozott döntést. Elsődlegesen azért, mert ez egyenlő volt a nukleáris fegyverek proliferációjával, ami nem állt az USA érdekében.⁹ Másodszor megkérdőjeleződött a hatékony alkalmazás lehetősége is, hiszen ezek a fegyverek nem bírtak hadászati jelentőséggel, nem voltak alkalmasak beteljesíteni a nukleáris elrettentést. Gyakorlatilag csak nagyvárosok elleni alkalmazásuk vezetett volna eredményre,¹⁰ ellenben könnyen előidézhetek volna egy általános nukleáris háborút. Mindemellett a hadszíntéri atomfegyverek könnyen célponttá válhattak volna egy esetleges preemptív szovjet támadás esetén.¹¹ Az európai szövetségesek megnyugtatása, a Szovjetunió ellensúlyozása viszont kulcsfontosságú jelentőséggel bírt az Egyesült Államok számára, ezért – az európai hagyományos erők növelésének és fejlesztésének hiányában – csak a hadszíntéri nukleáris fegyverek jelenthették a megoldást.¹²

Érdeemes röviden említést tennünk az egyes európai NATO tagállamok közötti véleménykülönbségről is, hiszen ezek a nézetek jelentősen befolyásolták a hadszíntéri nukleáris fegyverek szerepét a Szövetségben.

-
- 8 Schulte, Paul: Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and thematic Examination. 17. o. In: Nichols, Tom–Stuart, Douglas–McCausland, Jeffrey D.(ed) 2012. Tactical Nuclear Weapons and NATO Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. 2012 <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> [2014. január 25.]
- 9 Egy 1946-ban elfogadott törvény (Atomic Energy Act), amely még az amerikai atom-monopólium idején született, kimondta, hogy az Egyesült Államok – annak érdekében, hogy elküldje az információk kiszivárgását a Szovjetunió felé – nem adhat át sem titkokat, sem fegyvereket, sem pedig bármiféle információt európai szövetségeseinek. Lásd bővebben: Atomic Energy Act 1946
- 10 A hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának hatását ebben az időben nem sokan vizsgálták. Az Egyesült Királyságban 1960–1962 között működött egy testület, amely a városokra mért nukleáris csapások hatásait vizsgálta, ez volt az úgynevezett JIGSAW testület. A JIGSAW magas szintű szakértőkből állt és közvetlenül a brit vezérkari bizottságnak adta le jelentéseit az esetleges nukleáris támadások hatásáról Észak-Amerikát, Európát és az Egyesült Királyságot, illetve a Szovjetuniót illetően. (Miller 1998, 367–378.)
- 11 Gavin, Francis J. The Myth of Flexible Response: American Strategy in Europe during the 1960s 2001 <http://www.utexas.edu/lbj/faculty/gavin/articles/mofr.pdf> [2014. január 25.]
- 12 Az 1970-es évekre domborodott ki leginkább a probléma. Ekkor a hadszíntéri nukleáris fegyverek száma elérte a 7–8000-es nagyságrendet (több mint egy tucat típusú indító-berendezéssel). Ez a nagy szám nem ellentétes a rugalmas reagálás stratégiájával, azonban nem is annak szellemében került kialakításra. A Szövetség katonai követelményeitől függetlenül, bármiféle csökkentés ezen a téren aláasta az Egyesült Államok politikai elkötelezettségét Európa felé. (Lásd bővebben: Legge: I.m., Schulte: I.m.)

A britek által képviselt pozitív megközelítés szerint ezek a fegyverek alkalmasak voltak a szovjet agresszió elrettentésére, de ha az általános elrettentés kudarcot vallott volna, alkalmazásukkal elkerülhetetlenül megnőtt volna egy általános nukleáris háború kitörésének veszélye.¹³ Viszont az Egyesült Királyság már ekkor is rendelkezett saját nukleáris erővel, illetve különleges kapcsolatot ápolt az Egyesült Államokkal, így a hadszíntéri atomfegyverek kérdése nem volt elsődleges biztonsági kérdés a számára.

Franciaország az atomtítok megszerzésére törekedett, illetve a britekhez hasonló bizalmas viszonyt szeretett volna kialakítani az USA-val – ezt azonban a fennálló politikai feszültségek ellehetetlenítették. De Gaulle visszautasította a kétkulcsos megállapodás feltételeit, nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy a francia biztonság biztosítéka idegen kezekben legyen.¹⁴ Saját fejlesztésű hadszíntéri nukleáris fegyvereit függetlenül és korlátozások nélkül kívánta alkalmazni „pre-stratégiai” szinten, vagyis egyfajta utolsó figyelmeztetésként a nemzeti hadászati erők alkalmazását megelőzően.

Az NSZK visszafogottabb álláspontra helyezkedett. Számára a legfontosabb az USA által nyújtott biztonsági garancia volt, de tisztában volt azzal is, hogy a hadszíntéri atomfegyverek alkalmazása esetén a német területek „nukleáris temetővé” változtak volna. Így Bonn elsődleges érdeke az volt, hogy elkerüljön mindenféle háborút.¹⁵ Az NSZK esetében ugyanakkor meg kell említenünk a szovjet nyomásgyakorlást is, amely megakadályozta, hogy bármiféle módon nukleáris fegyverekhez jusson.

Más NATO-tagok (például Norvégia vagy Dánia) számára szintén fontos volt a szoros együttműködés a NATO-val, azonban számukra szuverenitásuk csorbulása vagy a szövetséges erők jelenléte nem volt kívánatos.¹⁶

Az általános nézet a hadszíntéri nukleáris fegyvereket illetően az volt, hogy ezek be tudják tölteni a hagyományos, illetve stratégiai támadó fegyverek, nukleáris és nem nukleáris fegyverek közötti űrt (missile gap).¹⁷ Maga a Szövetség is *egyfajta köztes opcióként tartotta számon* ezeket a fegyvereket. A hadszíntéri atomfegyverek csupán hozzájárultak a Szövetség elrettentő képességéhez, kiegészítették (de nem válthatták ki) a nem nukleáris erőket, alkalmazásukra pedig csak szelektíven és

13 Ezzel az elrettentés két fajtája vált megkülönböztethetővé: pre-war deterrence (háborút megelőző elrettentés) és intra-war deterrence (háború közbeni elrettentés).

14 Az 1950-es évtized legvégén az Egyesült Államok tárgyalásokba kezdett Törökországgal, az Egyesült Királysággal és Franciaországgal is, melynek eredményeként úgynevezett kétkulcsos megállapodások keretében igyekezett jogilag rendezni az Európába telepített hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdését. A megállapodások lényege az volt, hogy ezek az országok hozzájárulnak a fegyverek saját területükre való telepítéséhez, biztosítják a személyzetet, azonban azok amerikai ellenőrzés alatt maradnak. A befogadó állam csupán megvétőzhatta a rakéták alkalmazását. Franciaországgal azonban megrekedtek a tárgyalások. (Lásd bővebben: Legge: I.m. 27. o.)

15 Hasonló aggodalom a „másik oldalon” Lengyelország részéről is megjelent. Ezt támasztják alá a 2005-ben nyilvánosságra hozott háborús tervek 1979-ből. (Lásd bővebben: Watt, Nicholas: Poland risks Russia’s wrath with Soviet nuclear attack map. The Guardian 2005) <http://www.theguardian.com/world/2005/nov/26/russia.poland> [2014. június 16.]

16 Schulte: I.m. 25–30. o.

17 Ogilvie-White, Tanya: On Nuclear Deterrence. The Correspondence of Sir Michael Quinlan. The International Institute for Strategic Studies. Routledge New York 2011. 63–74. o.

korlátozott módon kerülhetett sor.¹⁸ Néhány évvel később Nixon elnök még határozottabban fogalmazott, miszerint az Egyesült Államok sosem fogja alkalmazni a Szovjetunió ellen a hadszíntéri nukleáris fegyvereket, ellenben jó, ha a szovjetek Európában látják ezeket.¹⁹

A hadszíntéri nukleáris fegyverek helye a NATO stratégiai dokumentumaiban

Az 1950-es években a Szövetség védelmében a legnagyobb szerepet a nukleáris fegyverek játszották. A NATO 1957-ben elfogadta a *tömeges megtorlás* stratégiai koncepcióját, amely úgy fogalmazott, hogy a NATO kész minden támadást megtorolni bármilyen, a Szövetség védelméhez szükséges eszközzel.²⁰ Ez a megfogalmazás a stratégiai dokumentumban nem tisztázta a hadszíntéri nukleáris fegyverek helyzetének részleteit, holott ez igencsak szükséges lett volna. Továbbá az is indokolta volna a hadszíntéri nukleáris fegyverekkel, azok tervezésben és doktrínákban betöltött szerepével kapcsolatos kérdések rendezését, hogy a Szovjetunió rohamos technológiai fejlesztései megváltoztatták az európai erőviszonyokat. A szovjetek jelentősen növelték hadszíntéri és hadászati nukleáris fegyvereik számát is, a hagyományos erőket pedig harcászati nukleáris fegyverekkel szerelték fel. A technológiai „ugrásra” a Nyugat mégis csak a Szputnyik–1 műhold felbocsátásakor döbönt rá. Ha mindehhez hozzávesszük a hidegháborús válságokat (1956 Suez, 1961 Berlin, 1962 Kuba), akkor eljutunk a tömeges megtorlás stratégiájának elévüléséhez, alkalmatlanná válásához.

Az új irányvonal, az agresszió szintjének megfelelő, rugalmasabb reagálás ideája az Egyesült Államokban már az 1950-es években megjelent, 1960 után Kennedy elnöksége alatt pedig uralkodó irányzattá vált.²¹

Az Egyesült Államok tehát már 1961-ben módosította stratégiai dokumentumait, a NATO-ban a váltás viszont csak 1968-ban következett be. A késlekedésnek részben a Szövetségen belül kialakult feszültség volt az oka, ugyanis egyes európai tagállamok, különösen Franciaország meglehetősen rossz néven vette a rugalmassággal együtt járó „korlátozott (nukleáris) háború” elképzelését.²² Úgy értékelte a stratégiai váltást, hogy az Egyesült Államok lazított Európa felé tett kötelezettségein.

18 Lásd bővebben: The Role of Tactical Nuclear Forces in NATO Strategy 1964 <http://generaltzsoschickencoop.files.wordpress.com/2009/06/nato-file-tactical-nuclear-forces-1964.pdf> [2014. június 10.]

19 Elhangzott 1970. november 19-én az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának ülésén. Idézi: Tannenwald, Nina: The Nuclear Taboo. Cambridge University Press, New York 2007. 262. o.

20 Lásd bővebben: MC 14/2 – 1957. május 23. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area

21 Maxwell D. Taylor tábornok nevéhez köthető az elgondolás, aki 1962-es reaktiválása után Kennedy elnök különleges katonai tanácsadója lett.

22 A korlátozott háború kifejezést a szerző ez esetben nem klasszikusan az amerikai terminológiában jelen lévő limited war (1945 után a helyi háborúk meghatározása) megfelelőjeként alkalmazza, még ha több ponton egyezik is a fogalmak meghatározása. Az 1968-as stratégiai koncepció a NATO ellen indított agresszióknak hat formáját különböztette meg: általános háború, fedett akciók, korlátozott agresszió, nagyméretű agresszió, előkészített támadás, illetve véletlenek és félreértések miatt kitörő

Az 1968-ban elfogadott, *rugalmas reagálás* stratégiájaként ismertté vált dokumentum alapvető eleme az volt, hogy a Szövetségnek képesnek kellett lennie az általános atomháborútól a helyi konfliktusokig a lehetséges kihívások teljes spektrumában reagálni.²³ Az új stratégiai koncepcióval (az „irányított eszkaláció” kategóriájának megalkotásával) a hadszíntéri nukleáris fegyverek szerepe is átfomálódott, hivatalos dokumentumban azonban nem jelent meg.

A hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának első részletes politikai-katonai vizsgálatára az 1960-as évek legvégén került csak sor. A vizsgálatot az 1966 decemberében létrehozott Nukleáris Tervező Csoport (Nuclear Planning Group – NPG) végezte el²⁴ egy teljesen új módszerrel. Egyedülálló módon ugyanis egy közös testület, munkacsoport felállítása helyett egyes nemzetek vállalták föl a tanulmányok elkészítését.²⁵ Ez volt az első kísérlet a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának részletes értékelésére, és ez volt az első olyan dokumentum, amelyet az Egyesült Államok domináns befolyása nélkül állították össze. Mivel Denis Healey brit és Gerhard Schröder német védelmi miniszterek összegezték a tagállamok résztanulmányait, a dokumentumra gyakran Healey–Schröder jelentésként hivatkoznak. A felülvizsgálati jelentés végül is (több mint száz módosító javaslat után) az 1970-ben elfogadott Átmeneti Politikai Irányelvek²⁶ (Provisional Political Guidance – PPG) alapját jelentette. A Szövetség a PPG-ben arra jutott, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek lehetséges alkalmazásának csupán politikai funkciója lenne, katonai sikerek kivívására alkalmatlan.²⁷

konfliktusok. Kiemelten fontosnak tartotta a dokumentum, hogy a NATO képes legyen teljes spektrumban reagálni, és kezelni a korlátozott agresszió eseteit is, amikor nem, vagy nem elsősorban szovjet erők támadják meg a Szövetséget (korlátozott politikai célok elérése érdekében), de a szovjet nukleáris ernyő védelme alatt. Minthogy egyik félnek sem volt érdeke az általános nukleáris háború kiobbantása, a Varsói Szerződés (VSz) államai egy ilyen támadás által – a két szövetségi rendszer katonai konfrontációjának elkerülésével – előnyökhöz juthattak volna. Mindazonáltal igencsak kockázatos lett volna egy ilyen korlátozott háború megindítása, hiszen a politikai célok korlátozottsága nem garantálhatta a limited war definíciójának kulcselemét, az alkalmazott eszközök korlátozását és az ennek megfelelő sajátos harcászati eljárásokat. Így a korlátozott jelző egy ilyen esetleges támadásra már csak azért sem lett volna alkalmazható maradéktalanul, mert az általános háború kitörését csak idő kérdésévé tette.

23 Lásd bővebben: MC 14/3 – 1968. január 16. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area

24 Kétszintű rendszert hoztak létre a Szövetségben: Minden NATO-tag csatlakozhatott a Nukleáris Védelmi Kapcsolatok Bizottságához (Nuclear Defence Affairs Committee – NDAC), a Nukleáris Tervező Csoportban (Nuclear Planning Group – NPG) pedig négy állandó tag (a négy nagy állam) és három, rotációs alapon cserélődő állam foglalt helyet. Ez a testület vállalta föl a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának vizsgálatát politikai, katonai szempontból, valamint az alkalmazás gyakorlati következményeinek feltárását

25 Az egyes államok a következők szerint végezték el a vizsgálatokat: az Egyesült Államok a demonstratív alkalmazásról, az NSZK a hadszíntéri alkalmazásról, az Egyesült Királyság a haditengerészeti alkalmazásról, Olaszország pedig a romboló atomlőszerrekről (nukleáris aknákról) készítettek jelentést.

26 A dokumentum teljes címe: Átmeneti politikai irányelvek a nukleáris fegyverek kezdeti, védelmi jellegű, hadszíntéri alkalmazásáról. Ezzel szinte egy időben másik három dokumentumot is elfogadott a Szövetség: egy koncepciót a hadszíntéri nukleáris csapásmérő erők a Szövetség európai parancsnokságán betöltött szerepéről, irányelveket a nukleáris fegyverek alkalmazásához kapcsolódó konzultációs folyamatokra vonatkozóan, illetve a romboló atomlőszer alkalmazására vonatkozó politikai irányelveket is. Lásd bővebben: Legge I.m. 17–22. o.

27 Schulte: I.m. 48–49. o.

Ezek az irányelvek még csak a kezdeti alkalmazást (initial-use) vizsgálták egy szovjet nem nukleáris agresszióra adott válaszként, a következő évtizedben azonban már a hadszíntéri fegyverek „follow-on” (a fegyveres konfliktus további szakaszában történő) alkalmazása került előtérbe. Az NPG a kérdések széles körét vizsgálta (például e fegyverek alkalmazásának katonai kihatásait, a NATO erők sebezhetőségét és túlélőképességét, az ellenség lehetséges válaszait, illetve a korlátozott eszkaláció lehetőségét). Az egyeztetések végül hasonló eredményt hoztak, mint a Healey–Schröder jelentés, vagyis a hadszíntéri nukleáris fegyverek „follow-on” alkalmazása – csakúgy, mint a kezdeti alkalmazás – csak szelektíven történhet, kizárólag a politikai cél elérése érdekében.²⁸

1977 májusában amerikai kezdeményezésre a Védelmi Tervező Bizottság (Defence Planning Committee – DPC) elindította az úgynevezett Hosszú Távú Védelmi Programot (Long-Term Defence Program – LTDP), amelynek az volt a rendeltetése, hogy megvizsgálja a Szövetség hagyományos erői fejlesztésének lehetőségeit. A kilenc ad hoc munkacsoport a hagyományos erők egy-egy részterületére koncentrálna készített ajánlásokat. Néhány hónappal később viszont az Egyesült Államok –, hogy megelőzze az európai szövetségesek elégedetlenségét az amerikai elkötelezettséget illetően, – javaslatot tett egy tízedik, a hadszíntéri nukleáris fegyverekkel foglalkozó munkacsoport felállítására is, amely közvetlenül az NPG alá tartozott. Ezt a csoportot Magas Szintű Szakértői Csoport (High Level Group – HLG) említették.²⁹ A munkacsoport 1979-ben benyújtotta jelentését a NATO nagy hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyvereinek modernizációjára.

Egy évtizednyi rakétaválság és a leszerelési kísérletek

A hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdését – a fentiekben bemutatott eltérő nézőpontokon és belső vitákon túl – a bipoláris szembenállás jegyében a szovjet lépések is jelentősen befolyásolták. Amikor a Szovjetunió óriási katonai képességfejlesztésbe kezdett és 1977-ben SS–20-as rakétákat telepített az ország nyugati körzeteiben, a Szövetségnek újra kellett gondolnia hadszíntéri nukleáris fegyverekkel kapcsolatos politikáját. A Szovjetunió ilyen irányú fejlesztései ugyanis nem illettek bele az enyhülés folyamatába. A NATO nem hagyhatta figyelmen kívül azonban a folyamatban lévő fegyverzet-leszerelési folyamatot (I. Hadászati Fegyverzetkorlátozási Szerződés: Strategic Arms Limitation Treaty – SALT) és a fegyverzet-csökkentési tárgyalásokat (I. Kölcsönös Kiegyensúlyozott Haderőcsökkentés: Mutual and Balanced Force Reduction – MBFR), amelyek nemcsak katonai oldalról, de politikailag is szignifikáns lépésnek számítottak.

Itt kell megemlítenünk többek között Leonyid Brezsnyev NDK-ban elhangzott beszédét is, amelyben éles kritikával illette a NATO-t az LRTNF telepítésének

²⁸ Legge: I.m.

²⁹ Schulte megfogalmazásában a HLG az amerikaiak eszköze volt arra, hogy meggyőzzék az európaiakat a nukleáris stratégia szükségességéről, az európaiak pedig a HLG-t használták, hogy információkhoz jussanak ezeknek a fegyvereknek az európai telepítéséről és tervezett alkalmazásáról. Lásd bővebben: Schulte: I.m. 46–47. o.

kezdeményezése miatt, mindazonáltal bejelentette az NDK-ban állomásozó szovjet csapatok csökkentését és 1000 harckocsi kivonását. Brezsnyev ezen túl felajánlotta a tárgyalás lehetőségét a szovjet LRTNF-telepítések kapcsán.³⁰ Ezt tovább fokozták a nyugati demokráciákban megnyilvánuló antinukleáris mozgalmak, melyeket a Szovjetunió nyíltan támogatott. Emiatt a Szövetség nehéz politikai helyzetbe került: amennyiben kemény eszközökkel reagált volna ezekre a lépésekre, meghiúsulhatott volna minden folyamatban lévő tárgyalás a két blokk között; válasz nélkül azonban nem léphetett tovább a NATO sem. A dilemma eredményeképpen született meg a NATO „kettős határozata” 1979-ben.

1979 decemberében a NATO kül- és védelmi miniszterei kiemelték, hogy míg a Szovjetunió nagy léptékű modernizációt hajtott végre hadszíntéri nukleáris fegyverein, illetve általában véve fejlesztette hagyományos erőit, addig a Szövetség képességei nem fejlődtek. A szovjet fejlesztések aláásták a NATO hiteles elrettentő képességét, a hadszíntéri fegyverek esetében kialakuló szovjet fölény rést ütött a Szövetség (megfelelő szintű) reagáló képességén.

A NATO miniszterek azt a következtetést vonták le, hogy *két, egymást kiegészítő megközelítéssel* kell élnie a Szövetségnek a modernizáció és fegyverzet ellenőrzés kapcsán. Először mindenképpen a NATO hadszíntéri fegyvereit kell modernizálni oly módon, hogy közös finanszírozással Európába telepítenek 108 Pershing II rakétát a korábbi Pershing I-A rakéták felváltására, illetve 464 földi telepítésű cirkáló rakétát³¹ (Ground Launched Cruise Missile – GLCM) a hadszíntéri nukleáris erők megerősítésére.³² A telepítés azonban nem jelentette a NATO nukleáris szakpolitika változását, vagyis erőteljesebb támaszkodást a nukleáris fegyverekre, mert ezzel egy időben a Szövetség elhatározta, hogy 1000 nukleáris töltetet vonnak ki Európából a lehető leg-rövidebb időn belül.

E döntés mögött is a NATO-nak azon szándéka állt, hogy előmozdítsa a kelet–nyugati kapcsolatok stabilizálását, a nukleáris egyensúly alacsonyabb szinten történő megvalósítását. A miniszterek jóváhagyásukat adták a jövőbeni LRTNF csökkentési tárgyalásokhoz, amennyiben:

- az amerikai LRTNF korlátozása a szovjet oldalon is ugyanolyan formában megvalósul;

30 Sherrett, Russel R: The Dual-Track Decision and the Intermediate-Range Nuclear Force Treaty. The Role of the cruise and Pershing II Missile. Master's Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College 1992 <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a258524.pdf> [2014. június 17.]

31 A magyar terminológiában a földi indítású robotrepülőgép megnevezés is elfogadott, azonban a szerző a cirkáló rakéta elnevezést alkalmazza, minthogy a robotrepülőgép kifejezés használata zavaró lehet a közelmúltban a szakirodalomban is egyre gyakrabban említett pilóta nélküli repülőgép (unmanned aerial vehicle – UAV) megjelenése miatt.

32 A telepítendő erők nagyságáról a brit, francia, nyugat-német és amerikai állam- és kormányfők egy Mexikóban tartott tárgyalás alkalmával állapodtak meg 1978-ban. David Aaron, Carter elnök tanácsadójának nyilatkozata szerint a telepítés sosem volt kérdéses, csupán a GLCM és Pershing II rakéták arányáról folytattak megbeszéléseket. Carter elnök azt hangsúlyozta, hogy mindenképpen ellensúlyozni kell a szovjet fenyegetést a közepes hatótávolságú rakéták terén is, a német kancellár viszont kifejtette, nem szeretné, ha egyedül az NSZK területére telepítenék ezeket az eszközöket. Lásd bővebben: Sherrett: I. m. 38–40. o.

- mindez a SALT-tárgyalások keretében, bilaterális alapon, lépésről lépésre zajlik;
- a tárgyalások célja egy közös megegyezésen alapuló korlátozás kell, hogy legyen;
- a korlátozásoknak a két fél közötti egyenlőség elvén kell alapulnia;
- bármilyen korlátozásnak megfelelőképpen ellenőrizhetőnek kell lennie.³³

Ez a „kettős határozat” adta meg az alapját az LRTNF-et érintő leszerelési tárgyalásoknak.³⁴

Mindeközben az Egyesült Államokban új adminisztráció lépett hatalomra. Reagan elnök új lendülettel kezdett bele a keleti blokkal folyó tárgyalásokba. Még közvetlen munkatársait is meglepte a genfi megbeszéléseken általa felvetett „zéró-opció” lehetősége, miszerint az Egyesült Államok lemond a hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába telepítéséről, ha a Szovjetunió leszereli az SS-4, SS-5 rakétáit, illetve az ezeket felváltó modernebb SS-20-asokat is. A meghökkentő ajánlatot a szovjetek elutasították. Szakértők véleménye szerint Reagan ezzel a lépésével csupán időt akart nyerni.

A közepes hatótávolságú nukleáris erőkről (Intermediat-range Nuclear Forces – INF) szóló tárgyalások 1981 novemberében kezdődtek. A felek a következő két év alatt számos javaslattal éltek, megegyezés azonban nem született.

1983 októberében a NPG miniszterei Kanadában, Montebelloban találkoztak, ahol leszögezték, hogy prioritásként kezelik a folyamatban lévő leszerelési tárgyalásokat (Hadászati fegyverzetcsökkentési szerződés: Strategic Arms Reduction Treaty – START és az INF), hiszen a Szövetségnek is alapvető célja, hogy a lehető legalacsonyabb szinten valósuljon meg egy stabil katonai egyensúly a két blokk között.

A Szovjetunió célja azonban abban az időben a transzatlanti kapcsolatok, az európai tagállamok biztonsági garanciájának bomlasztása volt. Ezt tükrözték az Egyesült Államok számára kedvezőtlen leszerelési javaslatai is. Így a Szövetségnek az 1979 óta érvényben lévő kettős megközelítéssel kellett továbbra is élnie. A miniszterek úgy döntöttek, hogy a következő néhány évben az addigi 1000 robbanófej mellett további 1400 nukleáris töltetet vonnak ki Európából, mindez azonban nem befolyásolja az LRTNF európai telepítését.³⁵

1983 novemberében telepítették az első cirkáló rakétákat az Egyesült Királyságba, miután pedig az NSZK parlamentje elfogadta a rakéták telepítését, még ugyanabban a hónapban a Pershing II rakéták is megérkeztek. Erre reagálva Andropov szovjet pártfőtitkár – korábban tett ígéretéhez híven – kivonult az INF-tárgyalásokról.³⁶

33 Lásd bővebben: NATO Ministerial Communique – Kül- és védelmi miniszterek ülése 1979. december 12. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> [2014. június 16.]

34 Ez a határozat önmagában már azért is különleges volt, mert ez volt az első alkalom, hogy konszenzus jött volna létre a tagállamok között egy új fegyverzettípusról és annak számáról még azelőtt, hogy telepítették volna. Az LRTNF leszerelésére irányuló előzetes tárgyalások már 1980 októberében megkezdődtek Genfben. Szintén 1980-ban készített a High Level Group egy vizsgálatot a védelmi jellegű nukleáris erőkről, melynek eredményeképpen a Szövetség 1985-ig kivonta a Nike Hercules rakétákat és az atomlőszerket (nukleáris aknákat) Európából.

35 Lásd bővebben: Final Communique, NPG Ministerial Meeting 1983. október 27–28. Montebello, Quebec, Canada <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c831028a.htm> [2014. június 17.]

36 Sherrett: I.m. 59–60. o.

1984-ben megegyezés született a tárgyalások folytatásáról, így 1985-től Gorbacsov és Reagan elnök között három szálon zajlottak az egyeztetések: az LRTNF ügyében (INF tárgyalások),³⁷ a hadászati támadó fegyverek ügyében (START-tárgyalás), illetve elkezdődött az úgynevezett Defence and Space tárgyalássorozat is, amely a csillagháborús tervként elhíresült amerikai Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (Strategic Defense Initiative – SDI) hatására járta körül az űrben lezajló potenciális fegyverkezési verseny kérdéskörét.³⁸

Miközben Genfben tovább folytatódtak a leszerelési tárgyalások, a NATO továbbfejlesztette az LRTNF-re vonatkozó, 1970-ben elfogadott Átmeneti Politikai Irányelveket (PPG). 1986-ban fogadták el az Általános Politikai Irányelveket (General Political Guidelines – GPG), amelyben a NATO megerősítette a rugalmas reagálás stratégiáját.

A Szövetség továbbra is három szinten képzelte el az agresszióra való választást: *a közvetlen védelem, az irányított eskaláció és az általános nukleáris válasz* formájában. A GPG a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt fektetett a „follow-on” alkalmazásra, ugyanis azt vette alapul a dokumentum, hogy a Szovjetunió mindenképpen nukleáris fegyverekkel reagálna a kezdeti alkalmazást követően.

A korábbi dokumentumokhoz képest jelentős különbségként értékelhető, hogy a GPG a kezdeti alkalmazást egyértelműen az agresszor (ti. a Varsói Szerződés) területén képzelte el, tehát a fókusz a hadszíntérről átkerült az agresszor mélységi területeire. Az 1969-es irányelvekkel ellentétben a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazása kevésbé a politikai célok érdekében történhetett, sokkal inkább előtérbe kerültek a szignifikáns katonai célpontok, mint a politikai üzenetek közvetítésének eszközei.³⁹

Mindez egy idejétmúlt törekvésnek tűnhet annak fényében, hogy egy évvel később, 1987. december 8-án az Egyesült Államok és a Szovjetunió aláírták az INF Szerződést.

Az INF-szerződés

Az általában röviden csak a *közepes hatótávolságú atomfegyverekre vonatkozó szerződés*-ként emlegetett dokumentum valójában minden Európában lévő szovjet és amerikai (rendszerben tartott vagy fejlesztési stádiumban lévő) szárazföldi telepítésű közepes és rövid hatótávolságú (500–5500 kilométer) ballisztikus és cirkáló rakéta, indító berendezés és ezekhez kapcsolódó támogató struktúra (tehát a teljes fegyverzet-rendszer) megsemmisítését foglalta magába.⁴⁰

37 1987 nyarán felmerült a közepes hatótávolságú rakéták ügyén túl a „rövidebb” hatótávolságú rakéták megsemmisítése is, amelyet Reagan és Gorbacsov is pozitívan fogadott és mindketten jóváhagyták a „kettős (globális) nulla” megoldást.

38 N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): *Egy békésebb világ eszközei*. Budapest 2013. Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet 134–137. o.

39 Arkin, William M. – Norris, Robert S. – Cochran, Thomas B. 1987. *Implications of the INF Treaty* Natural Resources Defense Council, Nuclear Weapons Databook Project working Paper, Washington http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_87120101a_78.pdf [2014. június 20.]

40 A szerződés nem tett különbséget a nukleáris és hagyományos robbanófejjel ellátott rakéták között.

Az INF-szerződés a *harmadik generációs leszerelési szerződések* közé sorolható, ugyanis nem pusztán rögzítette az érintett fegyverek akkori helyzetét, hanem a meglévő készletekre is jelentős csökkentéseket/megsemmisítési kötelezettséget írt elő.⁴¹

A szerződés végrehajtására három évet határoztak meg.⁴² A dokumentum továbbá megtiltotta a felek számára az ilyen rakétákkal végzett repülési teszteket, a rakéták további gyártását és modernizációját is. A szerződés külön rendelkezett a végrehajtást ellenőrző verifikációs mechanizmusról is, amelynek részét képezték – a technikai megoldásokon, felderítő műholdakkal végzett ellenőrzésen túl – a helyszíni ellenőrzések is.⁴³ A szerződéssel és annak végrehajtásával kapcsolatos ügyek megvitatására létrehozták a Speciális Verifikációs Bizottságot, amelynek lehetősége volt a szerződés teljesítésének felügyeletére, javaslatokat tehetett büntető szankciókra és a végrehajtás hatékonyságának javítására.

A szerződés végrehajtásával 2692 rakétát semmisítettek meg az alábbiak szerint:⁴⁴

1. táblázat

Az INF-szerződés keretében megsemmisített rakéták (1987–1991)

Egyesült Államok

234	Pershing II
443	BGM 109
169	Pershing I-A

Szovjetunió

654	SS-20
149	SS-4
6	SS-5
80	SSC-X-4
239	SS-23
718	SS-12

(INF Chronology)

41 N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): I. m. 134–137. o.

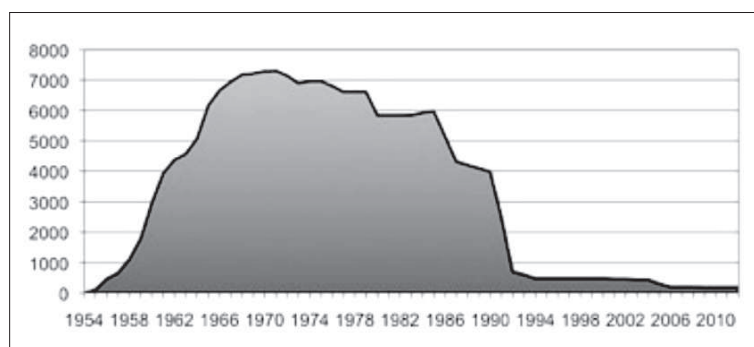
42 Így a rövidebb hatótávolságú rakétákat 18 hónapon belül, 1989. december 1-ig, a közepes hatótávolságú rakétákat pedig 1991. június 1-ig kellett a feleknek megsemmisíteniük.

43 A szerződés hatályba lépésétől számítva az első három évben a felek felhatalmazást kaptak évi 20, előzetes bejelentés nélküli helyszíni ellenőrzésre aktív, vagy nemrégiben deaktivált rakétabázisokon. A következő öt évben (1999–1996) évi 15 ilyen ellenőrzésre nyílt lehetőség. Az ezt követő öt éves periódus alatt pedig évi 10 látogatást engedélyeztek. Ezt a részes államok még akkor is fenntartották, amikor a Szovjetunió felbomlott. A Független Államok Közössége továbbra is ragaszkodott ezekhez az intézkedésekhez. (Lásd bővebben: Sherrett, I.m. 105–108. o.)

44 Az adatok forrása: INF Chronology Federation of American Scientists. <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> [2014. június 18.]

A felek között 1989-ben felmerült a kis hatótávolságú (500 kilométer alatti) rakéták megsemmisítése is, azonban Bush, amerikai elnök ezeket a tárgyalásokat az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE) teljesítésétől tette függővé. Ugyanakkor az amerikai javaslat azt is tartalmazta: ahogy a demokrácia eléri Kelet-Európát és a szovjet csapatokat kivonják, egyre kevésbé szükségesek a legkisebb hatótávolságú nukleáris fegyverrendszerek Európában. 1991 őszen előbb Bush elnök jelentette be az amerikai szárazföldi telepítésű hadszíntéri nukleáris fegyverek kivonását az egész világról (l. 2. ábra), csupán egy hatékony légi szállítású nukleáris képességet kívánt Európában fenntartani. Egy hónapon belül Gorbacsov is hasonló egyoldalú kivonást jelentett be, illetve javaslatot tett a légi és tengeri telepítésű nukleáris hadszíntéri fegyverek kivonására.

Bush elnök bejelentését követően a NATO is a csökkentés mellett döntött és az 1991 októberében megtartott NPG miniszteri találkozón döntés született az Európában található szárazföldi telepítésű és légi szállítású, stratégiai szint alatti nukleáris fegyverek számának 80%-os csökkentéséről (l. 1. ábra).⁴⁵

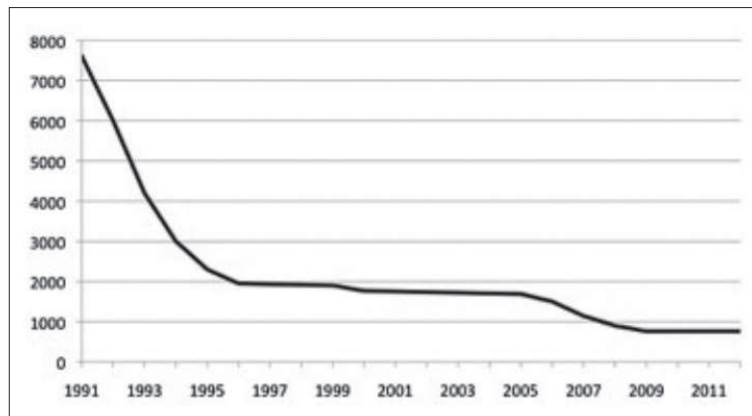
1. ábra. Amerikai nukleáris fegyverek Európában 1954–2012

(Forrás: Kristensen, I. m. 18. o.)

A bipoláris szembenállás megszűntével, a Szovjetunió felbomlásával az INF-szerződés továbbra is hatályos maradt, a volt szovjet tagköztársaságok (a balti államok kivételével) mind részesei lettek a szerződésnek.

Az INF-szerződéssel bekövetkező csökkentés a hatalmas amerikai és szovjet nukleáris fegyverezettel csupán 4%-át érintette, mégis mérföldkőnek számít a két szuperhatalom között, szimbolikus jelentősége vitathatatlan.

⁴⁵ Lásd bővebben: Final Communique, NPG Ministerial Meeting 1991. október 17–18. Taormina, Olaszország <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911018a.htm> [2014. június 18.]

2. ábra. Az Egyesült Államok hadszíntéri nukleáris fegyvereinek száma 1991–2012

(Forrás: Kristensen, I. m. 15. o.)

Az értékelésénél azonban figyelembe kell vennünk azt is, hogy az Egyesült Államok európai jelenlétének egy kulcstényezőjét szüntette meg a dokumentum. Bár az 1980-as évek végén érezhető volt a változások szele a nemzetközi viszonyokban, az európai NATO tagállamok mégis ragaszkodtak az amerikaiak kézzel fogható elkötelezettségéhez. A pesszimista vélemények Európa és az Egyesült Államok eltávolodását vélték ezekben a folyamatokban felfedezni.⁴⁶

A nukleáris erők nagy volumenű csökkentésével újra felmerült az európai hagyományos erők kérdése, amelyek továbbra sem érték el azt a minőségi és mennyiségi szintet, amelyet az Egyesült Államok megkövetelt volna. Felmerül tehát a kérdés: hiteles tud-e maradni a Szövetség a nemzetközi szinten, illetve az 1968 óta érvényben lévő rugalmas reagálás stratégiája továbbra is fenntartható-e a hadszíntéri nukleáris fegyverek nélkül is.

A stratégia – ahogyan azt már említettük –, az agresszióra adott válaszlépések három kategóriáját különböztette meg. Az általános nukleáris válasz lehetőségét a NATO az amerikai hadászati támadó fegyverekkel továbbra is biztosítani tudta, a közvetlen védelem és az irányított eszkaláció azonban alapjaiban megkérdőjeleződött.

A NATO egy új világban

1990 júliusában a NATO tagállamainak állam- és kormányfői Londonban üléseztek. A NATO számára kiemelten fontos volt ez a csúcstalálkozó, hiszen itt döntöttek arról, hogy a Szövetségre a bipoláris világ megszűnése után is szükség van, így a NATO-nak alkalmazkodnia kell a nemzetközi környezet változásaihoz.⁴⁷

⁴⁶ Sherrett, I. m.

⁴⁷ Lásd bővebben: London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance 1990. július 6. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm> [2014. június 18.]

A megváltozott körülmények között a nukleáris fegyverek szerepe is csökkent. Talán ennek köszönhető, hogy a következő évtizedekben a hadszíntéri nukleáris fegyverek csökkentése nem volt több mint remek kiegészítő megoldás a nagyhatalmak politikai-retorikai eszköztárában. Mind az Egyesült Államok, mind a NATO képviselői szívesen hangsúlyozzák e fegyverek csökkentésének százalékos arányait.⁴⁸

A megváltozott nemzetközi kapcsolatokban a NATO hidegháború után elfogadott stratégiai koncepcióiban (1991, 1999, 2010) is sokkal kevésbé hangsúlyosak a nukleáris fegyverek. Az 1990-es években is csak azért kerültek olykor-olykor előtérbe a nukleáris eszközök, mert ezen a területen kellett végrehajtani a legradikálisabb változásokat, teljes körű felülvizsgálatra volt szükség. Továbbra is az elretentés eszközeként van jelen a stratégiákban, de a NATO nukleáris erői nem irányulnak egyetlen ország ellen sem, szerepük szinte kizárólagosan politikai jellegű, alkalmazásukra pedig csak kivételesen speciális esetben kerülhet sor.

A nukleáris fegyverek elhelyezkedése és csökkentése a NATO későbbi bővítései hatására sem változott. Az 1990-es években kulcsfontosságú momentum – volt többek között Oroszország számára –, amikor a Szövetség kijelentette: nem áll szándékában, nem tervezi és nincs oka nukleáris fegyvereket telepíteni az újonnan felvett tagállamokba.⁴⁹

A 2000-es években még inkább háttérbe szorultak a nukleáris kérdések a NATO-ban, szinte csak a 2010-es stratégiai koncepciót megelőző vizsgálatok és tanulmányok említik újra. A Lisszabonban elfogadott koncepcióban talán csak egy új elemet találunk a korábbiakhoz képest ezen a téren: a Szövetség egy atomfegyvermentes világ mellett kötelezte el magát, „...ugyanakkor megerősíti, hogy a NATO mindaddig nukleáris szövetség marad, amíg nukleáris fegyverek léteznek a világon”.⁵⁰ A hidegháborút követő koncepciókban tehát kevés szó esett a nukleáris fegyverekről, a hadszíntéri és stratégiai fegyverek pedig már végképp nem különültek el.

Európában a 21. század első éveire mindösszesen 200 amerikai nukleáris fegyver (B61-es gravitációs bomba) maradt. Ezek Belgiumban (Kleine Broegel légi bázis – 10–20), Németországban (Büchel légi bázis – 10–20), Olaszországban (Aviano és Ghedi Torre légi bázisok – 60–70), Hollandiában (Volkel légi bázis – 10–20) és Törökországban (Incirlik légi bázis – 60–70) találhatóak.⁵¹

A NATO évente gyakorlatokat tart „Steadfast Noon” fedőnévvel a pilóták kiképzése érdekében, amelyeket minden évben másik légi bázis fogad be. Bár a nukleáris fegyverek az Egyesült Államok tulajdonában vannak, a repülőgépeket és a személyzetet a befogadó államok adják. Éppen ezért heves tiltakozások folynak minden évben a gyakorlatok alkalmával az egyes bázisok környezetében.

48 Kristensen, Hans M: Non-Strategic Nuclear Weapons. Federation of American Scientists Special Report No 3 2012 May <http://fas.org/pub-reports/non-strategic-nuclear-weapons/> [2014. június 18.] 12–14. o.

49 Lásd bővebben: NATO's Nuclear Forces in the New Security Environment http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20091022_Nuclear_Forces_in_the_New_Security_Environment-eng.pdf [2014. június 18.]

50 A NATO-tagállamok állam- és kormányfői által Lisszabonban elfogadott Stratégiai Koncepció az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tagállamainak védelméért és biztonságáért Lisszabon 2010. november 19.

51 N. Rózsa, Erzsébet-Péczeli, Anna (szerk): I.m.

A nukleáris fegyverek európai állomásoztatásának költségeit kisebb részben a NATO, másik részét az Egyesült Államok költségvetése biztosítja, azonban nem elhanyagolható a befogadó tagállamok ráfordítása sem. Mivel azonban nem állnak rendelkezésre pontos számadatok, nem egyértelmű, hogy a költségek és a haszon szempontjából megéri-e mindez ezeknek a tagállamoknak.⁵²

* * *

A hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdése a hadászati támadó fegyverek mellett mindig is *másodlagos szerepet töltött be*, azonban az európai biztonság szempontjából korántsem elhanyagolható a jelentőségük. Bár a hidegháború alatt viszonylag korán megkezdődött Európába telepítésük, a témakör titkos jellege miatt nem kaptak igazán helyet a NATO stratégiai dokumentumaiban. Ennek talán az is az oka volt, hogy a hadszíntéri alkalmazás körülményeit és hatását az európai tagállamok nem vizsgálták megfelelőképpen, megelégedtek az amerikai biztonsági garanciával. A hadszíntéri atomfegyverek száma azonban évről évre növekedett, a technológiai fejlesztéseknek köszönhetően pedig egyre nagyobb erőt képviselt. Európa számára egyszerre jelentették a biztonság garanciáját és a komoly létfenyegetést is, hiszen ha alkalmazzák ezeket a fegyvereket, óriási pusztításoknak lehettünk volna tanúi egész Európa, de különösen a két Németország és Lengyelország területén. Továbbá semmi sem garantálta volna, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek bevetése nem vezetett volna el egy általános nukleáris háborúhoz.

A két nagyhatalom között folyó tárgyalások szintén elsődlegesen a hadászati támadó fegyvereket érintették, azonban az 1970-es évek végére felmerült az igény arra is, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek is napirendre kerüljenek az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Mivel ezek a fegyverek a két szuperhatalom stratégiai elrettentő erejét nem befolyásolták markánsan, viszonylag gyorsan sikerült meg egyezésre jutni és a két fél a teljes fegyverzetrendszerre vonatkozó leszerelési szerződést 1987-ben aláírta.

A Szovjetunió felbomlásával teljes mértékben megváltoztak a nemzetközi viszonyok, ami bizonyos szempontból megkönnyítette a szerződés végrehajtását. Ugyanakkor a hatalmi viszonyok változásának következtében valószínűleg mindenképpen bekövetkezett volna valamiféle csökkenés. A szerződés azonban mégis jelentős, hiszen a fegyverek *sokkal alacsonyabb szintjén tudta stabilizálni Európa biztonságát és elősegítette a poszt-bipoláris rend kialakulását*. Ugyanis azzal, hogy egy szerződéses kötelezettség állt fenn a Szovjetunióval, annak felbomlása után az utódállamok számára is leegyszerűsödött a nukleáris fegyverek kérdésének rendezése. Egy transzparens folyamat zajlott le a szerződés részes államai között és mára Európa területén – az előzményekhez viszonyítva – elhanyagolható számú nukleáris fegyver található.

Talán a NATO 2010-es stratégiai koncepciója által is vizionált atomfegyvermentes világ sohasem fog megvalósulni, de a korlátozások és leszerelések következtében az európai államok minden bizonnyal nagyobb biztonságban érezhetik magukat.

52 Kristensen, Hans M., I.m.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arkin, William M. – Norris, Robert S. – Cochran, Thomas B. 1987. Implications of the INF Treaty. Natural Resources Defense Council, Nuclear Weapons Databook Project working Paper, Washington http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_87120101a_78.pdf [2014. június 20.]
- Gavin, Francis J. 2001. The Myth of Flexible Response: American Strategy in Europe during the 1960s <http://www.utexas.edu/lbj/faculty/gavin/articles/mofr.pdf> [2014. január 25.]
- INF Chronology. Federation of American Scientists. <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> [2014. június 18.]
- Kristensen, Hans M. 2012. Non-Strategic Nuclear Weapons. Federation of American Scientists Special Report No 3 2012 May <http://fas.org/pub-reports/non-strategic-nuclear-weapons/> [2014. június 18.]
- Legge, J. Michael. 1983. Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response RAND Corporation <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> [2014. január 25.]
- Miller, David. 1998. The Cold War. A military history St. Martin's Press New York
- N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): Egy békésebb világ eszközei. Budapest, 2013. Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet
- Ogilvie-White, Tanya. 2011. On Nuclear Deterrence. The Correspondence of Sir Michael Quinlan. The International Institute for Strategic Studies. Routledge New York
- Osgood, Robert Endicott. 1962. NATO, the entangling alliance. University of Chicago Press, Chicago
- Schulte, Paul. 2012. Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and thematic Examination. In: Nichols, Tom – Stuart, Douglas – McCausland, Jeffrey D.(ed) 2012. Tactical Nuclear Weapons and NATO Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> [2014. január 25.]
- Sherrett, Russel R. 1992. The Dual-Track Decision and the Intermediate-Range Nuclear Force Treaty. The Role of the cruise and Pershing II Missile. Master's Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a258524.pdf> [2014. június 17.]
- Tannenwald, Nina. 2007. The Nuclear Taboo. Cambridge University Press, New York
- Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas. A biztonság megértése felé: Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon. Genf, 2001. UNIDIR,
- Vaisse, Maurice. 2001. Intra-Alliance Conflict Related to Nuclear Weapons Politics: The French Case (1957-63) In: Schmidt, Gustav (ed) A history of NATO – The first fifty years Volume III. Palgrave New York
- Watt, Nicholas. 2005. Poland risks Russia's wrath with Soviet nuclear attack map. The Guardian <http://www.theguardian.com/world/2005/nov/26/russia.poland> [2014. június 16.]